

XII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia

Kolozsvár, 2009. május 15-17.

A városépítő

*Marosvásárhely a XX. század elején és a sokarcú
Bernády-kép*

Témavezető:

Dr. Lönhárt Tamás, adjunktus

BBTE, Jelenkor Története és
Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék.

Szerző:

Fodor János
I. éves hallgató

Nemzetközi Kapcsolatok és
Európai Tanulmányok Szak

Bevezetés

Kevés az a marosvásárhelyi értelmiségi, vagy Erdély kisebbségtörténetével foglalkozó ember, aki ne hallott volna Dr. Bernády György nevéről, tevékenységéről. Két alkalommal választották Marosvásárhely polgármesterévé. Először 1902-1912 között majd 1926-1929 között töltötte be e tisztséget. Nevéhez fűződnek olyan híres épületek, mint az akkori Közművelődési Ház- a mai Kultúrpalota - építtetése vagy a volt Városháza. 1913-tól a város főispánja (1917-ig tölti be e tisztségét), majd az impériumváltást követően aktív része az erdélyi magyar politikai életnek, több tisztséget is betöltve. Bár sikeresnek főleg az első polgármestersége mondható, a dolgozatom keretén belül megpróbálom ábrázolni mindkét mandátum idejét, s amennyiben szükségeszerű országos szintű politikai karrierjét is, kitérve röviden a főispánságra. Azonban a hangsúlyt a polgármesteri tevékenységre helyeztem, ez állt eddigi vizsgálódásaim középpontjába.

Ugyanakkor célom elemezni Marosvásárhely ugrásszerű fejlődését, közvetlenül az Első Világháború kitörése előtt, összehasonlítva háború utáni illetve az impériumváltást követő városképpel, tükrözve mindezt a korabeli sajtó leírásokkal. E kettős tagolást követve, ezen belül is két síkon haladok. Az egyikben a város kulturális-gazdasági, politikai helyzetét, a Román királyság új államkereteibe való beilleszkedését mutatom be, a másikon belül, pedig maga Bernády személyes életét, tapasztalatait, az eddig feltárt adatok alapján. A téma így is túl tágnak mondható, ugyanis ez a dolgozat csak egy ízelítő, mindössze egy körképet kíván nyújtani Bernádyról, illetve a róla készülő, bővebb feldolgozásról.

Marosvásárhely, bár vásárváros, majd szabad királyi város volt, Bernádynak köszönhette felemelkedését az elmaradott székelyföldi városok soraiból. Fekvését tekintve a Maros széles elterülő völgyének azon pontján jött létre, ahol a legfontosabb utak keresztezik egymást. Ebből kifolyólag, szerencsésnek mondható fekvésének köszönhetően, nemcsak mint messziről vándorlók pihenőhelyeként vált ismerté, hanem az itt megrendezett alkalmi vásárok miatt is. Kitérőként megemlíthető, hogy a város történelmének egyik fontos mérföldköve Borsos Tamás városi főbíró, akit, mint Bernády előfutáraként említhetnénk, kiváló üzleti érzékének és városvezetői képességének köszönhetően sikerült fejleszteni a középkori város infrastruktúráját, a várat újjáépíteni és ezzel a lakosok és vásárosok számára biztonságot teremteni egy olyan időszakban, amikor a török támadások gyakorinak számítottak. Gyakorlatilag a város külsőleg Borsos Tamás főbíró halála után (feltételezhetően

1634-ben) két évszázadon keresztül alig változott, de megmaradt, mint fontos kulturális központ, harminchárom alkalommal volt országgyűlés színhelye a fejedelemség idején. Szívesen beszélnek ma is Vásárhelyről, mint a Bolyaiak városáról, de több olyan fontos erdélyi személyiség neve tette színesebbé a várost, mint Borsos Tamás, Bethlen Gábor¹ fejedelem, Aranka György, vagy Bodor Péter, nem számítva azt a rengeteg hírnevet, aki megfordult itt. Bár a város nem mondható elszigeteltnek, lakosai mégis konzervatív benyomást keltenek. Szokásukat megtartották, de ugyanakkor nyitottak voltak a lassú, hatékony fejlődések előtt is. A város ipara sikeresen fellendült a céhes rendszer után is, megjelentek a manufaktúrák, illetve a kisiparosok, fokozatosan kialakítva a kispolgári réteget. A város tehát a századok múlásával kiscgazda és kisiparos jelleget öltött, s a középkori céhek hagyományainak megfelelően terjeszkedett. A város nagyobb lélegzetű fejlődésnek csak a 19. század utolsó felében indul, melynek csúcspontja Bernády György első polgármesterségének ideje (1902-1912) volt.

Bármennyire is hihetetlennek tűnik, főleg a vásárhelyiek számára, rengeteget említik a neves polgármestert, de egy átfogó monográfia az életéről, tevékenységéről mindmáig nem készült. Természetesen nem elhanyagolandó a már több kiadást is megért Marosi Barna újságíró által készített dokumentumriport,² amely talán a legátfogóbb munka Bernády életéről (módszertanilag tehát nem történelemszempontú elemzés), ezen kívül a Magyar Életrajzi Lexikon foglalja össze életpályáját pár mondatban. Pál Judit könyvében³ is találunk hivatkozásokat az építkezés és városfejlődés századvégi vívmányai keretében, de tiszteletre méltó Sebestyén Mihály tanulmánya,⁴ amely részletesen elemzi két „titokzatos” évét Bernádynak. Amennyiben a magyar történetírásban élő képről beszélünk, Bernády neve fellelhető Dr. Farczády Elek az egyházi levéltár-összefoglaló írásában,⁵ illetve Bárdi Nándor több tanulmányában is, amely a két világháború közti erdélyi magyar politikát tárgyalja. Ugyanakkor Mikó Imre a *Huszonkét év* című forráskönyvében, ezen kívül Oltyán Csaba-Attila a két világháború közti várostörténetéről szóló kéziratában lelhetjük fel Bernády nevét,

¹ Aki a mezővárost igazi város rangjára emelte.

² A Szepessy László szerkesztésében a *Bernády György városa* címet viseli, a munkát kiadták 1993-ban majd ezt követte a 2006-os bővített kiadás, az emlékirat azonban még 1968-ban íródott

³ Pál Judit: *Városfejlődés a székelyföldön 1750-1914*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003.

⁴ A tanulmány Pál-Antal Sándor szerkesztésében *A Maros megyei magyarság történetéből* elkészült munka második kötetében jelent meg *MÁSNAP- Adalékok Bernády György 1919-1920-as pályaképe* címmel

⁵ A Fülöp G. Dénes református lelképásztor által szerkesztett Farczády Elek: *A marosvásárhelyi református egyházköztség élete 1556-1948* könyvről van szó

és pár, Bernádyról megjelent, újságcikken kívül talán ki is merítettem azokat a forrásmunkákat amelyek Bernády életét-tevékenységét kívánják bemutatni. Ezért a hiányosságokat saját levéltári kutatásokból próbálom pótolni, ami sajnos még rendkívül hiányos a források szétszórtsága és a még feltáratlan információk miatt.

Dolgozatomat Bernády György polgármestersége előtti városképpel kezdeném. A század eleji városképbe olyan neves építmények illeszkedtek, mint a vár épülete, a Bodor Péter zenélő kútja⁶, a Teleki Téka. Megfigyelhető hogy a 19. század második felében több középület épült: az Igazságügyi Palota, a pénzügyigazgatóság, a mészárosok társulatának a székháza (1888), a csizmakészítő társulat székháza (1896), a nagyposta, az Osztrák-Magyar Bank (1900), a Székelyföldi Iparművészeti múzeum (1891-93), a nagykaszánya (1896), a Csapatkórház és a Honvédsapat Kórház (1896), a városi gőzfürdő (1898), a Szent Ferenc-rendi nővérek zárdája (1893), a református leányiskola (1890-92), a zsinagóga (1899-1900), illetve más épület.⁷ A város ekkor még jóformán nem rendelkezik iparral, létezett azonban még néhány nagyobbacska céhműhely, illetve az 1893-ban alapított cukorgyár részvénytársaság, amelyet akkoriban még csőd fenyegetett. Bár a város vonzáskörzete meglehetősen nagynak mondható,⁸ ezt az alkalmi piacokon kívül a város képtelen volt kihasználni, ezért alig nőtt a lakosság száma (a város ugrásszerű fejlődése a „Bernády-érában” jól nyomon követhető a statisztikai adatok tükrében). 1857-ben a város lakosainak száma 11217 fő volt. 1880-1890 között a város népessége 2375 személlyel növekedett. 1890-1900 között 3895 (24.9%-os a növekedés).⁹ Bernády polgármesterré való választásakor a város lakossága még mindig csak 19522 főből áll, ebből is 1807 a helyőrség kötelékéhez tartozott. Az 1890-es népszámlálás adatai szerint, a népességet tekintve, Marosvásárhely a magyar városok soraiban az 50. helyen állt. A korabeli leírásokból kiderül, hogy az utcák porosak, eső

⁶ A városi magisztrátus víz szűke enyhítése miatt bízta meg a munkával Bodor Péter ezermestert, a kút már 1816-ban muzsikált, azonban az 1836-os nevezetes vihar ledönti a kút kupoláján található Apolló szobrot, megrongálva a kutat is, valószínűleg akkor megy tönkre a zenegép is. A kút a vizét a várból kapta, 1911-ben bontják le.

⁷ Pál Judit: *i.m.* 432-433.o.

⁸ Ide tartozik, forgalom szempontjából a vasúthálózat kiépítése: A Magyar Keleti Vasúthálózatból mindössze egy szárnyvonal ágazott ki székelyföld felé, Székelykocsárdról Marosvásárhelyig. Ezt a vonalat 1871. november 20-án adták át a forgalomnak. Azáltal, hogy 1886.január 16-án átadták a forgalomnak a Marosvásárhely-Szászrégen 33 kilométer hosszú vonalszakaszt, a városnak 2 kilométerre, északra egy helyi érdekeltőségű vasútállomása is lett (HÉV). Az 1890-es évek lassúfejlődését a következő évszázadban a Bernády korszak követte, amikor is Marosvásárhely ténylegesen vasúti csomóponttá vált.(Lásd: Gidó Csaba: *Marosvásárhely gazdasági vonzáskörzete a vasútforgalom szempontjából a 19. század utolsó évtizedében.* In *Marosvásárhely történetéből* 2. Mentor kiadó, Marosvásárhely 2007, 55-56.p.

⁹ Oltyán Csaba-Attila: *Marosvásárhely a két világháború között.*(A kézirat másolata szerző birtokában), 120.o.

idején sárosak voltak, rengeteg volt a szemét, amit a szennyvíz továbbzaportított, és nagyon kevés volt a leaszfaltozott utcák száma is. Nos, hát ilyen körülményekkel kellett szembenézni Bernádynak a század elején, ebből a városképből teremti meg az új, modern Marosvásárhelyt.

I. Az első polgármesterség

1. A fellendülés. A „Boldog Békeidők”.

„Ruházza rám a Tekintetes Tanács a bizalmat, a rendelkezés jogát és a Pecsétet, és én egy új várost építek önöknek!”¹⁰

Marosvásárhely talán legnagyobb polgármestere nem ebben a városban született, hanem Bethlenben (Szolnok-doboka vármegye), 1864. április 10-én. A fiatal Bernádyról nincs sok információ, de ami bizonyos, hogy a marosvásárhelyi Református kollégiumban érettségizett, egyetemi tanulmányait Pesten végezte, apai-nagyapai hagyományokat folytatva gyógyszerész doktor lett,¹¹ majd állam és jogtudomány diplomát szerzett. A család 1878-tól írja be magát a Marosvásárhely polgárainak listájára, ugyanis Bernády Dániel ekkor fizette be a város pénztárába a kirótt illetményt, patikavásárlási engedélyt kapott. Ekkor vásárolta meg a főtéri gyógyszerterát (ma Rózsák tere 55). A frissen diplomázott Bernády rövid ideig vezette az örökölt patikát, de számára a politika nyújtotta az igazi életpályát, így hamarosan országgyűlési képviselő lett. 1890-ben már törvényhatósági tag, 1900-ban rendőrfőkapitány. Amint azt tudjuk, és amit az 1902-es, március hónap 8-ikán jegyzett közgyűlési jegyzőkönyv megírja: „... a közgyűlés közfelkiáltással polgármesterré Dr. Bernády Györgyöt megválasztja”.¹² Polgármester helyettes és első tanácsnok Oroszlány István lett, második tanácsos Hofbauer Aurél, a főjegyző Nagy Imre, írnok Szabó Gyula lett.

Az újonnan választott polgármester első intézkedésével a pénzügyeket rendezte. Az akkori sikkasztó tisztviselőket kirúgatta, ezáltal rendet teremtve a pénzügyi szektorban, ami az 1903-as esztendő pénzügyi szenzációját eredményezte. Nyolcvan év után először zárta a város

¹⁰ Bernády programbeszéde 1902-ből, lásd: Marosi Barna: Marosi Barna: *Bernády György városa*. Marosvásárhely, 2006, 18. o.

¹¹ Hagyomány a Bernády családban Aszklepíosz szolgálata: a nagyapa fizikus, patikárius, kirurgus-orvos, az apa, Bernády Dániel kitüntetéssel szerzi meg a gyógyszerész diplomát (lásd: Marosi Barna: i.m. 20. o.

¹² MmOL, dr. Bernády György iratai, 2/1902.sz. 1-2.o.

pénzügyi esztendejét nyereséggel és ez, mintegy garanciaként használt. Öt nagy bankház hitelt ajánlott a városnak, a város hitelképessé vált. De kellett is a pénz. Kellott ahhoz a rengeteg beruházáshoz, átalakításhoz, melynek a város nekilendült. Szinte nem is tudom hol kezdeni, hiszen a város átalakulása, átrendezése párhuzamosan zajlott. Az egész várost és határát újratérképezték, rendezik a telekkönyveket, aminek a következménye, hogy 117 új utcát és teret nyitottak, illetve korszerűsítettek. Ezen kívül parkokat alakítottak ki, az utak szélére fákat ültetnek, megkezdik a Somostetőn a város kirándulóhelyének a kiépítését. Az utcaaszfaltozások eredményének gyümölcseként mondható el az a tény, hogy az első világháború előtt, Budapest után Marosvásárhelynek volt a legtöbb aszfaltozott utcája.¹³ Az építkezés munkáját, folyamatát városi építészek, főmérnökök segítették, mint például Staibl Andor, Flesch Adolf és Radó Sándor, akik erőfeszítéseik révén több mint 3000 parcellázást végeztek. Felmérték a város teljes területét, közel 800 pályázati versenytárgyalást szerveztek meg, és ezek közül több száz pályamunkát bíráltak el.

Az új téglagyár, a víz és csatorna művek, a villanytelep, a turbina, a marosi gát azt jelzik, hogy egy ember, egy akarat, egy város létezett. Az építészet téren is van, amit sorolnunk, hiszen megépült az állami menhely, az öt modern elemi iskola, az új polgári, fiú és leány felsőkereskedelmi, katonai álreáliskola, leánygimnázium, zeneiskola, kereskedelmi és iparkamara, a városi székház s mindez mellett a magyar szecessziós stílusban épült közművelődési ház. A városrendezés és átalakítás tükrözi a város polgárságának sajátos felfogását, egyéni jellegét is. Bernády modern városépítő tevékenysége a rendezés mellett a technika vívmányainak alkalmazásában is megmutatkozott. Nagy előrehaladást jelentett a csatornázás, amely eredményeként 702 hektár területet csapoltak le.

Pillanatnyi fellélegzés erejéig a magánszektor fellendüléséről is szót kívánok ejteni: a magánberuházásokat a város adókedvezményekkel, ingyen vagy olcsó telkekkel, kedvezményes árban levő építőanyaggal látta el. Hogy újra az adatok beszéljenek, 1910-ben 3233 magánházat tartottak nyilván, ami mindennek az intézkedésnek volt a vívmánya, ugyanakkor, ami a város lélekszámát illeti 1900-1910 között 30.7%-os volt a lakosság növekedési aránya. Ez nem a születések számának növekedésének, hanem a város fejlődésének volt a következménye, azáltal, hogy Hidvég és Remeteszeg falvakat a városhoz csatolták. A természetes szaporulat a 19. század végén meglehetősen alacsony volt, 4.6%-os, míg a vármegyében 18.5%-os. A század elején még nagyobb visszaesés figyelhető meg,

¹³ Az aszfaltozott járdák területe 138.451 négyzetméter volt.(Pál Judit: i.m. 459.o.)

1903-ban 2.9%-os, a vármegyében pedig 9.1%-os.¹⁴ 1910-ben a város lakossága 23728 fő, az itt állomásozó katonaság száma pedig 1789. A város területe 1910-ben 34 km², népsűrűsége km²-ként 750.5 lakos.¹⁵

Az előző fejezetben említést tettem, a város pozícióját illetőleg a lakosság arányában a magyar városok közül, ez az arány 1910-re megváltozott, az eddig 50-ik helyzetről a 42-re lépett elő a gazdasági fejlődésnek köszönhetően. Erdélyben ugyanekkor Kolozsvár, Brassó és Nagyszében mögött Marosvásárhely az előkelő negyedik helyet foglalt el.¹⁶ A nagyobb beruházások is segítették e folyamat kialakulását, ebben is a város képességeihez mérten nagyot tudott alakítani. Ekkor készültek el a legimpozánsabb épületek, köztük öt elemi iskola, a felső tagozatos leányiskola, a felsőkereskedelmi iskola, a katonai alreál iskola, a magyar tanoncotthon, a Római Katolikus Főgimnázium, a Református Kollégium, a rendőrség, a Nyugdíjpalota, a Kereskedelmi és Ipari kamara, a Lövölde, és egyebek.

A többség továbbra is eklektikus stílusban készült, de egyre több épült a divatos szecessziós stílusban, mint például a Református Kollégium,¹⁷ az alreál iskola, a vízművek, az Agrárbank, valamint számos magánház és egyéb középület is.¹⁸ A katonai alreál iskola (ma az Orvostudományi és Gyógyszerészeti Egyetem központja van itt) költségvetése négymillió koronára rúgott.¹⁹ Sor került a városi zeneiskola és közkönyvtár illetve képtár megalapítására is (erről is szó lesz később a Közművelődési Ház kapcsán, hiszen ezek az intézmények ott létesültek). Mindezek a kulturális intézkedések számjegyekkel is kifejezhetőek: 1910-es adatok szerint írni-olvasni tudott 18001 lakos.

¹⁴ Barabás Endre: *Maros-Torda vármegye közigazgatási leírása*. Budapest, 1907, 20. o.

¹⁵ *Magyar Statisztikai Szemle* 1942-i közlések.

¹⁶ Gaál Kornélia: *Marosvásárhely a XIX. század végén és a XX. század elején*. In: *Maros megyei magyarság történetéből*. Mentor kiadó, Marosvásárhely, 1997, 227.p.

¹⁷ A kollégium épülete kibővült egy újabb szárnyal, a meglévő Internátusi részt pedig felújítják, mindezt emléktáblák őrzik az épületben.

¹⁸ Pál Judit: i.m. 434.o.

¹⁹ Marosi Barna: i.m. 22. o.

Írástudás 1910-ben Marosvásárhelyen

lakosok száma		írni-olvasni tudók (%)		6 évnél idősebbek (%)	
1900	1910	1900	1910	1900	1910
12617	18001	64.6	70.5	72.6	79.8

Forrás: *Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat, 42-ik kötet, 13. p.*

A kulturális adatok megemlékezéséhez tartozik az a tény is hogy ebben az időben több újság megjelent, illetve több kulturális társaság. Erre vonatkozik az a forrás, mely szerint Bernády Györgyöt, 1903-ban, január 27-én a marosvásárhelyi Székely Társaság tiszteletbeli tagjává választották.²⁰ Ezen kívül Bernády aktív tagja volt a Kemény Zsigmond Társaságnak is (ma röviden KZST, erről később még szó esik). 1904. október 23-án a református egyházi képviseleti közgyűlés Bernádyt választja a vártemplom főgondnokává, Bod Sándor főügyész lemondása után.²¹ (ezt a tisztséget 1921-ig töltötte be). Bernády életében nem újdonság a szerepvállalás a református egyháznál, ugyanis 1896 novemberéig kerületi gondnok,²² a vártemplomi főgondnokság után az Református kollégium gondnoka volt. 1925 július 15-én tartott marosi református egyházmegye közgyűlésén örökös tiszteletbeli főgondnokká választották.²³ Elmondható, hogy egyházi szerepet élete végéig aktívan vállalt. Az egyház mellett szabadkőműves társaságba is belépett, 1896-ban avatják mesterré, a marosvásárhelyi Bethlen Gábor-páholy nagymestere volt.

Az építkezésekhez visszatérve fontos kitérni a közművesítésekre is. A Maros szabályozására a város szerződést köt a Lenarduzzi céggel, a Malom-árkot az olaszok kibetonozták, (ez a mai turbina-árok) és a régi nagy fagát helyére duzzasztóművet építettek. Szó esett már a téglagyárról, ez gőzszerű volt, és 1904-ben felavatták az akkori idők egyik legkorszerűbb közvágóhídját.²⁴ Az előző részben szó esett már a villanytelep építéséről

²⁰ MmOL, dr. Bernády György iratai, 3/1902.sz. 1-2.o.

²¹ Farczády Elek: *A marosvásárhelyi református egyházközség élete 1556-1948.* Marosvásárhelyi I. Vártemplom Református Egyházközség, 2000, 141.o.

²² Erre hivatkozást lehet találni az Erdélyi Református Egyházkerület marosvásárhelyi vidéki Gyűjtőlevéltárában, a Bernády György évrendezett iratok közt a 4828-as számozású kéziratban.

²³ MmOL, dr. Bernády György iratai, 37/1925.sz. 1-2.o.

²⁴ Marosi Barna: i.m. 22. o.

is, kicsit bővebben erről: Marosvásárhelyen 1899-ben került erre sor és még ugyanezen év novemberétől az utcák kivilágítására is használták.

Az első gyár, amely rátért az elektromos energia használatára, Farkas Mendel fűrészgára volt, amelyik mellett villanytelep is működött. Ezt azonban már 1902-ben úgymond „kinőtte” a város. A villanyáramot az iparban is egyre többen kezdték alkalmazni, ezért hamarosan elkészült az új villanytelep nagyszabású terve, 1910-ben a város 1 millió korona kölcsönt vett fel, ennek a megvalósítására. 1912-ben a villanyhálózat hossza elérte az 50 kilométert.²⁵

Talán az egyik legnagyobb problémája a városnak a Bernády-érában az ivóvíz megoldása volt. Bernády több vitát is végig vitt, de a probléma gyökerei végülis még az 1890-es évekig nyúlnak vissza. Bár s kosárdombi villájához a berlini Köpenickből hozatott két szivattyút, a város ivóvíz ellátása nem oldódott meg egyhamar. Szakemberekkel, a kolozsvári egyetem földrajzprofesszoraival konzultált jobb megoldások végett. Először kutak ásásával próbálkoztak, de nem találtak mélységi vizet. Egy másik terv szerint az 50 km-re levő Bisztra patak vizét használták volna fel az ivóvíz ellátásra, de a vezetékrendszer felállításának magas költségei miatt elvetették a tervet. Végül négy nagy kutat ástak, de a víz magas homok tartalma miatt a vezetékrendszer nagyon gyakori tisztítás és javíttatás alatt állt. Az 1908-ban épített vízművek szintén nem tudták kielégíteni a növekvő igényeket- a következő évben már 38 kilométer volt a vízvezetékek hossza és a telep napi kapacitása 750-900 köbméter – így 1912-ben ehhez is elkészültek az új tervek. A megvalósítás közel 2 millió koronát emésztett fel, a város kanalizálása pedig újabb 3 milliót. Az 1912-es nagy árvíz után²⁶ új gátakat építettek, szabályozták a Poklos patakot és a Maroson egy kisebb vízerőmű is elkészült, amelyiknek kettős feladata volt: áramot fejlesztett, a hozzá tartozó vizes árok pedig védelmet jelentett az árvizek ellen. A budapesti Ganz-művek által gyártott erőművet 1914-ben adták át és ez most már teljes mértékben kielégítőnek bizonyult az akkor igények számára,²⁷ de a vízkérdés végül is a két világháború közötti időkben oldódott meg. A város kemény árat fizetett erre a problémára: az egész vállalkozás Staibl Andor gépészmérnök felmondásába került, de a módosabb polgárok Berckefeld-féle homokkőszűrőket szereltetnek lakásaikba. E

²⁵ Pál Judit: i.m. 440.o.

²⁶ Az árvíz által okozott rongálások egy nagyobb méretű, hosszú évekig elhúzódó konfliktust eredményeztek, az ún. malom-pert, a későbbiekben szó lesz erről is

²⁷ Pál Judit: i.m. 440-441.o.

kisebb dökögések ellenére elmondható hogy a vízmű mégiscsak üzemelt, és a kanalizáció a földben volt.²⁸

A közművesítések utolsó fázisa a gáz bevezetése volt, amely szintén hatalmas vállalkozást jelentett, de a vízellátással ellentétben kevesebb gondot okozott, de nem kevesebb erőfeszítést. A történet 1911-ben kezdődik, amikor Sármáson (a várostól nem messze), kálisó után kutatva véletlenül felfedezik a földgázmezőket. Bernády hatalmas lehetőséget látott benne, először kolozsvári szakértőkkel tárgyalt, miután kijelentette: „a földgáz fogja a jövőben eltartani a várost, az fizeti vissza a kölcsönöket, kamatokat, az lesz az aranyfedezet!”²⁹ De ezzel még a kitermelése és széles körű alkalmazása még nem oldódott meg, a megoldás: egy amerikai tanulmányút (ugyanis ekkoriban az Amerikai Egyesült Államok földgáztartalékát 7000 milliárd köbméterre becsülik, és innovatívnak számít a széles körű alkalmazása is, ez után kellett nézni). A Magyar Királyi Pénzügyminiszter levelet intézett az Egyesült Államokba Bernády érkezéséről (1911. május 2. keltezéssel), célkitűzéseiről és kéri a hatóságokat, hogy segítsék az ügyben.³⁰ Megszavaztatott egy amerikai tanulmányút céljára 15000 koronát, a Jelzálog Hitelbanktól elfogadott további 14000 koronát, azzal a feltétellel, hogy az eljövendő beruházásokat ez a bank finanszírozza.³¹ Egyeztetett a New York-i Standard Oil Companyval az út lebonyolításáról, felkért egy Haimann nevű, magyarországi, de kint élő gépészmérnököt tolmácsnak. Május közepén elindult, a Kaiser Wilhelm II. óceánjáróval utazott első osztályon, június 6-ikán partra szállt Amerikában. Két hónapot töltött az Egyesült Államokban, végig utazva a kontinentst, New Yorktól Los Angelesig és vissza. Több mint negyven nagyvárosban járt, a Standard Oil társaság szervezte az utat.³² Haza fele a Kronprinz Wilhelm német óceánjáró első osztályán utazott, de még New Yorkban a felszállás előtt érte a hír: a magas kormány felterjesztette „udvari tanácsos” címre. Rengeteg tapasztalattal érkezett vissza, amit kamatoztathatott. Az új gázgyár 1932-ig volt üzemben, amikor bevezették a földgázt Medgyes környékéről.

²⁸ Marosi Barna: i.m. 31. o.

²⁹ Uo. 37. o.

³⁰ MmOL, dr. Bernády György iratai, 11/1911 sz. 1. o.

³¹ Marosi Barna: i.m. 38. o.

³² Az amerikai út dokumentumai a Maros Megyei Múzeum jelenkor történeti osztályán találhatóak, a Bernády hagyatékban (lásd Uo. 38. o.)

Szándékosan hagytam legutoljára az építkezéseknél a Művelődési Ház és a Városháza történetét. Ez az a két épület, amely előtt a legtöbb turista megáll, és amely a legjobban tükrözi Bernády György munkásságát. Nem szándékozom művészettörténeti elemzést írni, ilyen már rengeteg van, csak az építkezés körülményeit (költségvetések, viták, tervek) mutatom be, dióhéjban. A kronológiai sorrendet követve, kezdem a Városházával. 1903. október 14-i törvényhatósági közgyűlésen vetette föl a polgármester az új székház tervét, ekkor még megtapsolták. A folyamatosan kibontakozó viták sorozata az 1904. július 6-án megtartandó költségvetési számadáson kezdődött el, de ezekre Bernády még ellen tudott állni (nagy segítségére volt a négymillió koronás katonai alreál iskola kitűnő befektetése). A további viták témáját a tanácsosok makacssága, a tervhez kijelölt telek nehéz hozzáférése képezték. Továbbá az a tény, vagy úgymond, közfelfogás, hogy „minek kell egy ilyen kis városnak egy ilyen nagy épület?”. Bernády a vitákban még otthon érezte magát, mivel fel volt alaposan készülve. Levelek, rajzok és rengeteg segédeszköz mellett még német, osztrák, belga városok tanácsától megszerzett dokumentációkat mutatott be, statisztikákkal fűszerezve. 1905.május 16-i közgyűlésen a szavazati joggal bírók közül 30 igen hangzott el (köztük Dr.Bodolla Ferenc, Bernády „ellensége”), 21 ellene szavazott és 2 tartózkodott.³³Ezután összeült egy építésmesterekből álló szakértői tanács, a 14 beérkezett pályamunka elbírálására. Az elsődíjas terv a „Székház” jeligés pályamunka volt, szerzője Komor Marcell³⁴ és Jakab Dezső³⁵ budapesti műépítészek. Több hetes tanácskozás és a terek átdolgozása után, Bernády kijelentette, hogy az építkezésre és berendezésre a megbízást helyi vállalatok kapják, ami nagyszerű lehetőségeket jelentett a városi ipar fellendülésének. A kivitelezéshez a versenytárgyalásokat 1906 júliusában tartották, a megbízást Csiszár Lajos építész kapta, az épületfa, illetve a bútorrendelést Mestiz Mihály és Fiai³⁶ cég nyerte el. Hamarosan lerakták az alapkövet, amelybe „*a forgalomba levő aranypénzek mindegyikéből egy-egy darabot helyeztek el*”.³⁷ A munkálatok nem mentek akadálymentesen, ugyanis sztrájk tört ki, de

³³ Marosi Barna: i.m. 26. o.

³⁴ Komor Marcell (1868-1944), műépítész, a magyar szecessziós építészet jelentős alakja. Jakab Dezső munkatársa. Jelentősebb műveik: a bolgár cár nyári palotája, a szabadkai zsinagóga és városháza, a pozsonyi és nagyváradi vigadó. Szaklapot szerkesztett, beutazta a Távol Keletet, Hongkongban kapott nagyobb megrendelést. Hazatért, a Holokauszt áldozataként vesztette életét (Lásd Uo. 48.o.).

³⁵ Jakab Dezső (1864-1932) építész, Lechner Ödön követője, 1897-től 1918-ig közösen dolgozott Komor Marcellal (Lásd ibidem).

³⁶ A marosvásárhelyi gyárasok közé sorolható a Mestiz család tulajdonában levő bútorgyár is, amely korszerű felszereltséggel rendelkezett és külföldre is szállított árut (A még ma is élő lánya, Mestiz Julianna által elmeséltekből).

³⁷ Uo. 29. p.

Bernády kénytelen volt kompromisszumot ajánlani, hogy ne álljanak le az építkezések (bár távolról sem rokonszenvezett ezekkel a szakszervezetekkel). 1907-ben már beköltöztek a hivatalok, a felavatást csak 1908-ban hajtották végre, amikor végelszámolás közel 700000 koronával zárult.

A Közművelődési Ház, vagy ahogyan ma ismerjük, a Kultúrpalota építése sem ment könnyebben, sőt nagyobb költségvetést emésztett fel a tervezettnél. A szecesszió kiemelkedő vonásait magával hordozó épületegyüttes hangversenytermet, könyvtárat, előadótermet, zeneiskolát és egy képtárat foglal magába. A terveket a már jól ismert Lechner Ödön tanítványok készítették, a kivitelezést már nem bízták a helyi vállalatokra, ugyanis a Grünwald Testvérek és Schiffer cég előnyösebb, olcsóbb ajánlatot nyújtott (ezért is voltak viták). Szükség volt minden támogatásra, vagy támogatást igénylő manőverre, gyakran alkalmazták a pótdók bevetését. A Gecse Dániel³⁸ emberbaráti alapítvány segítségét is igénybe vették, a hiányzó összeget pedig bankoktól szerezték kamattal. A végelszámolás 1913-ban 2166933 koronával zárul, ebből az állam 1270000 koronát utalt.³⁹ Az összeg többi részét a város a fejlesztési adóból, hitelekből, kölcsönökből fedezte. Ezeknek a legnagyobb részét a polgárok szerencséjére a történelmi események, a világháború, az azt követő impériumváltás, és a pénz elértéktelenedés eltörlesztette.

Megemlítésre méltó Bernády szerepe mindkét épület tervezésének elkezdésétől az utolsó munkálatok befejezéséig. Nem hagyta, hogy az építkezések, kivitelezések véletlenszerűen alakuljanak, mindig elsőrangú szakemberekhez fordult, akaratát és befolyását rajtuk keresztül is érvényesíteni tudta, de azért ügyelt, hogy a jó kapcsolatai megmaradjanak. A belső díszítésre is különösen odafigyelt, a gödöllői művésztelep vezető művészeit kérték fel. A Kultúrpalota freskóit Körösfői Kriesch Aladár, az üveglakokat Róth Miksa kivitelezte Toroczkai Wigand Ede és Nagy Sándor tervei alapján.⁴⁰ Hogy a lista teljes legyen, a Kultúrpalota külső és belső domborműveiért Sidló Ferenc és Kallós Ede neves szobrászok feleltek. Zárógondolatként a Kultúrpalota orgonájára is érdemes kitérni. A jagerndorfi világhírű Reiger testvérek orgonagyárából rendelték 38000 koronáért. A Marosvásárhelyre

³⁸ Az alapítvány 50000 korona támogatással segített.

³⁹ Az fentebb említett „manőverekhez” tartozott, hogy minél több pénzt szerezzenek a minisztériumtól, ezért Ferenc József koronázásának 40. Évfordulója alkalmából Ferenc József Közművelődési Házként szerepelt a tervekben.

⁴⁰ Pál Judit: i.m. 435.o.

szállított 1800-ik sorszámú 62 zengőregiszteres, elektromosan táplált mesterorgona még ma is remek hangszernek számít.

Az épületet jegyzőkönyve szerint 1913.június 24-én fejezték be. Országos viszonylatban is kiemelkedően értékes, szecessziós épületegyüttest a színház kellett volna még kiegészítse, amely a harmadik oldalról is körülzárta volna a teret. De ez az első világháború kitörése miatt nem valósulhatott meg (de ezen kívül rengeteg terv felsorolható még, melyeknek ugyancsak a világháború kitörése jelentett véget). Itt is látszik, hogy Bernády mekkora kaliberű polgármestere volt Marosvásárhelynek, a ma is látható színház épülete csak 1973-ban lett kész (itt megjegyezném, hogy a városnak addig is létezett aktív színművészeti, kulturális élete, ezeknek addig az Apolló nagyterme és az újonnan épült Kultúrpalota előadóterme adott otthont).

A Közművelődési Ház befejezésének esztendeje fordulópontot jelentett úgy a város, mint a polgármester számára: a város számára terhet jelentett a hatalmas eladósodás, és az egy éven belül bekövetkezett háború kitörése miatt lejártak az ún. „boldog békeidők”. Bernády számára pedig véget ér a polgármesterség: 1913-ban kinevezik városi főispánná,⁴¹ ami még felhatalmazza a város fejlesztésére, további irányítására, amit be is tölt az 1917-es felmondásáig (A Monarchia idején a szabad királyi városok önkormányzatának, a törvényhatóság élén, mint királyi biztos, külön főispán állt. Minden szabad királyi városban a vármegye főispánja látta el ezt a tiszteket. Két kivétel volt Magyarországon a tízes években: Fiume és Marosvásárhely, ahol a király elismerése jeléül a polgármestert nevezte ki a város főispánjának. A világháború kitörése előtt Bernády a Székelyföld iparfejlesztési kormánybiztosa is). Helyette a polgármesteri székbe Hofbauer Aurél ült, aki Bernády polgármesterré választása idején második tanácsos volt, 1908-tól polgármester helyettes.⁴² Természetesen pozitívumként sorolható fel az a sok erőfeszítés, melyet a város érdekében megtett, munkásságát mai napig láthatjuk a fennmaradt városképen és a rengeteg emléktáblán, melyek gyűjtőmondataként elmondható: *„Épült Dr. Bernády György polgármestersége idején”*.

⁴¹ A kinevezés pontos dátumát nem találtam meg, de egy 1913.január 4-ikei rendkívüli közgyűlésen, ahol kérelmezést tesz a nyugdíjigényének megállapítására, valószínűleg ehhez a dátumhoz köthető. Pontos forrás: MmOL, dr. Bernády György iratai, 14/1913 sz. 1-9.o.

⁴² Említésre méltó, hogy 1908. augusztus 23-ai keltezéssel Bernády panaszlevelet ír a város főispánjának (akkor Ugron Gábor), mely szerint Hofbauer Aurél nem viselkedik tisztségéhez méltóan, kifogásolható magatartást tanúsít. Erről az intézkedésről már a szeptember 1-i tanácsülésen felszólaltak. Kettejük viszonya nem romlott meg, többször „Édes Aurél” megszólítású levelet lehet találni. Forrás: MmOL, dr. Bernády György iratai, 9/1908 sz. 1-8.o.

Ezzel tanulmányom, első és terjedelmesebb részét le is zárhatom. Minden félreértés elkerülése érdekében el kell mondanom, hogy a második polgármesterségi időszak nem elemezhető a megtörtént események figyelembe vétele nélkül. Nem azt szeretném bebizonyítani, hogy az első, és leghosszabb mandátuma a sikeres, a feltörés időszaka volt, a második pedig a bukásé. Szó sincs erről, nem kell elfeledni azonban azt a tényt, hogy első polgármestersége betöltésekor 38 éves volt, azóta megért traumaként egy impériumváltást, egy trianoni békeszerződést (nem beszélve a családi ügyekről), rengeteg támadást és ezek után került a városvezető székébe másodszer, ami az adott körülményekhez képest a legjobbat próbálta kihozni.

2. A háború. Válságos idők

Mielőtt kitérnék részletesen a második polgármesteri mandátumára, dióhéjban ismertetem a háború, illetve az impériumváltás utáni időszakot. Bernády György 1913-tól Marosvásárhely főispánja, Székelyföld Iparfejlesztési kormánybiztosa. Az eltervezett építkezések abba maradtak, a háborús években a város előljárósága, a városi tanács az adósságok törlesztésének erőfeszítéseivel voltak elfoglalva. 1914-15-ös év gyakorlatilag építkezési elszámolások, a kamatok törlesztésével zajlott Marosvásárhelyen. Az 1916-os évek eseményeiről, a levéltári források és a korabeli sajtóelírások mellett, Bernády is tájékoztat, *Nyílt levél* (megjelent Marosvásárhely, 1920) című röpiratában. Így ír: „*Jött azután az 1916-os év őszén a nagy felfordulás, a keleti vármegyék lakosságának menekülése. A gondjaimra bízott város és polgárság vagyonának megóvása, a menekülők ezreinek segítése, ellátása, a teljes felbomlásnak induló rend és fegyelem fenntartása érdekében (...) nem hagytam el hivatali állásom székhelyét, s minden idegszálam megfeszítve megtettem mindazt, amit ember testvéreierért megtehet.*⁴³” És valóban: 1916. szeptember 24-én levél érkezik a Csík, Háromszék, Udvarhely és Maros-Torda vármegyék Marosvásárhelyen átvonult menekültjeitől.⁴⁴ Hálával és köszönettel fejezik ki tiszteletüket a főispán előtt, aki, ahogyan az idézett sorokból is kiderül, lelkiismeretesen végezte feladatát. Ugyancsak a *Nyílt levél*-ből tudjuk meg, hogy végtelen szomorúsággal olvasta a király elhunytáról szóló táviratot és hogy részt vett az 1916. december 30-án megtartott koronázási ünnepségeken. De még mielőtt

⁴³ Bernády György: *Nyílt levél* (Forrás: Nagy Miklós Kund: *Bernády György emlékiratok*. Marosvásárhely, 2007, 42-43.p.)

⁴⁴ MmOL, dr. Bernády György iratai, 20/1916 sz. 1-2.o.

átlépnék az 1917-es esztendőbe, megemlítek a város kulturális élete számára igencsak kiemelkedő eseményt. 1915. július 29-től a város vendége Ady Endre, aki átutazóban szállt meg Marosvásárhelyen. A nem mindennapi vendéget Bernády nagy pompával fogadta.⁴⁵ Ez azt bizonyítja, hogy mint a Kemény Zsigmond irodalmi Társaság aktív tagja tájékozott volt az akkori irodalmi eseményekről, vendégét sikerült elkápráztatnia. Ugyanez a történet megismétlődik 1916-ban Móricz Zsigmonddal és Benedek Elekkel is.

1917-es év megszokottnak tűnik, rengeteg a városi közgyűlés elszámolásokról szóló jegyzőkönyve. Azonban történt valami, ami megváltoztatta a „megszokottnak” tűnő légkört. Június 2-án főispáni tisztségéből felmondását kérte⁴⁶ és elutazott. Visszavonult a politikai életből és 53 évesen másfél évig elhagyta Marosvásárhelyt. Budapestre utazott, itthon hagyva családját. A város nem tudott róla semmi hírt, 1918-ban úgy a sajtó, mint a levéltárban található érvendezett iratai, „hallgatnak”. 1919 nyarán a sajtó találgatásokba fogott: „*Bernády Svájcban van?*”⁴⁷ A Nyílt levélből és Sebestyén Mihály tanulmányából megtudjuk, hogy nem Svájcban van, valószínűleg nem is hagyta el a fővárost, itt érte meg az impériumváltást. Mint Székelyföld iparfejlesztési kormánybiztosa, rengeteget jár Budapesten, itt ajánlott fel neki a *Gróf Mikes Zabolai Erdőgazdasága és Fűrésztelepei Rt.* igazgató tanácsosi állást. Marosvásárhelyen 1917-ban polgármester cserére is sor került, az eddig Hofbauer Aurélt Dr. Marthy Ferenc, addigi aljegyző váltotta fel.

1918-ban Bernády Budapesten tartózkodott, Marosvásárhelyen felgyorsultak az események: a román csapatok 1918. december 2-i beérkezése után a város vezetőségébe román nemzetiségű polgármester helyettes lett kinevezve. Nagy-Románia megalakulásával a Monarchia adminisztratív rendszerét egy új váltotta fel. Az új adminisztráció kiépítése mindenképpen egy hosszabb folyamat eredménye volt a város esetében is. 1919. január 11.-én rendelet született a cenzúra bevezetésére, valamint a korona fele értékre való devalválására. Január 22-én a városi tisztviselőket eskütételre szólították fel, akik azzal érveltek ez ellen, hogy a polgármester Budapesten van. Február 17-én amerikai diplomata érkezett a városba és a város tüntetni indult az új adminisztráció ellen. Az akció eredménye több tucat békés tüntető letartoztatása volt. Február 12-én megkezdte munkáját a Siguranța.

⁴⁵ A találkozásról részletes leírást Marosi Barna idézett könyvében találunk.

⁴⁶ MmOL, dr. Bernády György iratai, 26/1917.sz. 1. o.

⁴⁷ Sebestyén Mihály: *MÁSNAP- Adalékok Bernády György 1919-1920-as pályaképéhez* In: *A Maros megyei magyarság történetéből* 2. Mentor kiadó, Marosvásárhely, 2001, 296.o.

Április 28-án a Táblabíróságot (volt Királyi Táblát) Brassóba helyezték, de végül is a fellebbezések következtében elérték, hogy csak két osztály kerüljön át. Még január 15-én megkezdődött a pénzlebélyegzés, aminek eredményeként sok lakos a csőd szélére jutott. Az áram árát 14 fillérről 20-ra növelték, és november 30-án kivetették a telek érték adót.⁴⁸Közben a *Székely Napló* július 15. számában közölték, hogy Bernády hazatér a hosszas távollét után⁴⁹(a budapesti kapcsolatainak köszönhetően gyakran megfordult az Országházban, valószínűleg már értesült a békeszerződés feltételeiről). A cenzúra egyre jobban érzékelődött, az egyre több „kifehéredő” újságlapok címodalain. Bernády augusztusban már Nagyszebenben volt, ott találkozott az Erdélyi Kormányzói Tanács elnökével, Iuliu Maniuval, az marosvásárhelyi egyházi iskolák következő tanévi működtetéseiről folytatott tárgyalásokat (ez azért volt szükséges, mert az egyházi iskoláknak nem volt anyagi alapjuk a román tanszékek létrehozáshoz). A tárgyalás nem volt eredménytelen. 1920-ban dr. Adrian Popescu prefektus⁵⁰ kinevezi Bernádyt Marosvásárhely közigazgatási és pénzügyi bizottságába, ezzel újra visszakerült a városházára.⁵¹Az iskolákról szóló viták nem zárultak le: a román oktatásügy lefoglalta a nemrég épült leánygimnáziumot, megalapítva a Papiu Ilarian Líceumot. A megvédés nem járt sikerrel.

Rohamosan zuhant az életszínvonal. A gazdasági kapcsolatait vesztett ipar még nem alkalmazkodott az új helyzethez. Megnőtt a munkanélküliség, március 12-én pedig beszüntette tevékenységét az Osztrák Magyar Bank. A városi tanács, hogy a költségvetési hiányt fedezni tudja a villany díjakat 30 fillérre növelte. A népszámlálás szerint a városban 31000 lakos élt. Általános jelenség volt, hogy a polgárok nagy része kerülte a társadalmi érintkezést az új tisztviselő réteggel, az pedig nem tudta tekintélyét megőrizni és virágzásnak indult a korrupció. 1921-ben a város költségvetése 8 millió korona értékű hiányt mutatott.⁵²Közben Bernády megjelentette két röpiratát, az *Emlékirat* és a *Nyílt levelet*. A város adminisztratív szervei 1926-ig az 1925. évi Adminisztratív Egyesítési Törvény életbe léptéig strukturálisan változatlanok maradtak. A város vezető szerve most is a városi tanács volt, amelynek vezetője a polgármester. 1922-ben kormányválság volt az országban. A városnak

⁴⁸ Oltyán Csaba-Attila: i.m. 117.o.

⁴⁹ Sebestyén Mihály: i.m. 298.o.

⁵⁰ A főispáni tisztséget 1919-ől prefektusnak nevezték.

⁵¹ Uo. 302.o.

⁵² Oltyán Csaba-Attila: i.m. 117-118.o.

ebben az időben nem volt külön politikai szerveződése. Sikerül viszont megválasztani Bernády Györgyöt képviselőnek és a nyárádszeredai járás nevében Bukarestbe küldeni. Október 11-én felmentették Harsia János polgármestert, helyette ugyanazon év decemberben Dandea Emilt neveztek ki a polgármesteri tisztségbe és megjelent a polgármesteri hivatal lapja, az *Oraşul*.

Jelentős dolognak számít, hogy ekkor volt Bernádynak az első felszólalása a román Parlamentben, amely országos „premiernek” is számít, hiszen ő volt az első, aki igazán ismertette a parlamentben a képviselőket a magyar kisebbség ügyeiről. Többek közt beszámol arról, hogy a romániai magyarságra a román állam, mint hűséges polgáraitra kell tekintsen. Mindez történt 1922.április 10-én.⁵³

II. Második polgármesterség

1. Az Országos Magyar Párt keretében kifejtett tevékenységének néhány vetülete

Bernády második polgármestersége az Országos Magyar Párton belüli tevékenységével együtt értelmezhető. Mivel a kettő összefügg, dolgozatomban is így ábrázolom.

Az Országos Magyar Párt 1922 végén alakult, első nagygyűlését 1922.november 28-án tartották Kolozsváron. Az elnök báró Jósika Sámuel volt, 12 alelnökkel, köztük Bernády György. A párton belül, a román pártokkal való együttműködés értelmében két irányzat bontakozott ki. Az egyik az Averescu-Goga vezette Néppárttal kollaborált volna szívesebben, a másik irányzat, amelybe tartozott Bernády, a Liberálisokkal működött volna együtt. 1923-ban a párt aktivitásának első megnyilvánulásaként megszületett a Néppárttal egy titkos választási egyezmény, amely aztán a „csucsai paktum” néven vált ismerté. 1923.június 3-án meghalt báró Jósika Sámuel, helyére ideiglenesen Ugron István került az pártelnöki székbe. Az előbb említett csucsai paktum valójában Bukarestben született, 1923.október 23-án hajnalában,⁵⁴ majd Goga a megállapodást a király elé terjesztette. A későbbi aláírókat november 25-én a csucsai kastélyába hívta meg ebédre. Így kerül az aláírók közé Bernády is,

⁵³ Toth Szilárd: *Partidul Maghiar si problema minorităţii maghiare în Parlamentul României în perioada interbelică*. Cluj-Napoca, 2008, 98-106.o.

⁵⁴ Megállapodás szerint a paktum 1927.január 1-ig volt érvényben.

aki minderről csak közvetlenül az aláírás előtt volt beavatva. A megállapodás a nagyrészt magyar lakta területeken komoly lehetőségeket nyújtott a Magyar Pártnak. A szerződést Ugron István nem írta alá. 1924. dec. 14-én Brassóban került sor a második országos nagygyűlésre, s itt – miután Bernády György néhány nappal előbb a pártelnöki jelöltségtől váratlanul visszalépett – ismét Ugron Istvánt választották meg elnöknek. Gróf Bethlen György, Grandpierre Emil, Jakabffy Elemér és Sándor József alelnöki megbízatást kapott a nagygyűléstől. Pedig sokan az elnöki székben Bernádyt látták volna szívesebben. Ugyancsak 1924.december 2-án tartotta a Román Parlamentben a második felszólalását. 2 év kihagyás után, amit olykor egészségügyi problémákra hivatkozva magyarázott⁵⁵, ismét hangoztatta elégedetlenségét és azt, hogy még azok a gondok sem oldódtak meg, amelyeket 2 évvel azelőtt már említett.⁵⁶

Ugyanakkor Marosvásárhelyen 1923-tól megindult a közigazgatásban a tisztogatási akció és megkezdődött a református egyház és város közötti malomper. Beindultak az építkezések: ortodox templom, strandfürdő, tanoncotthon, új elemi iskola. Ebben az időszakban 105 gyár illetve ipari üzem működött és összesen 3509 ipari igazolvány volt érvényben. A város adóssága 21488505 korona volt. A liberális párt még mindig erősen tartotta magát s közben egyre közeledett az 1925, évi törvény szerinti választások ideje. Bernády állandóan sürgette a liberális párttal való általános politikai megállapodás kötését s e célból tárgyalásokat kezdett Tancred Constantinescu akkori kereskedelemügyi miniszterrel, melyeknek komolyra fordulatával Ugron elnök leküldte mellé gr. Teleki Arthurt, gr. Toldalagi Mihályt és dr. Paál Árpádot⁵⁷. Az általános megállapodás nem jött létre, de ennek reményében és a közigazgatási választások sürgőssége miatt szükségessé vált egy külön választási paktum megkötése. Az Országos Magyar Párt elnöki tanácsának egyetértésével Ugron István 1926. febr. 1-jén az Averescu-Goga-féle tömörüléssel kötött "csucsai paktum"-ot felmondta, s a mintegy három héttel később, febr. 17-20-án tartott közigazgatási választásokon az Országos Magyar Párt már közös listán indult a Liberális Párttal. Közvetlen kihatásaiban e taktikai

⁵⁵ Az egészségi gondokat Bernády említi a Gyárfás Elemérrel folytatott vitájában, melyben tisztázza, hogy szinte 2 évig tartó betegségéből, a csucsai paktum aláírásakor sem volt kikezelve. Forrás: *Magyar Kisebbség* 1937. 41–71, 77–99. o.

⁵⁶ Toth Szilárd: i.m. 237.o.

⁵⁷ Az október 20-i megbeszélésen a miniszter felajánlotta Bernádynak Marosvásárhely polgármesteri tisztségét, amit akkor Bernády elutasított, arra hivatkozva, hogy nem mond le a politikáról. Erre a miniszter kijelentette, hogy a polgármesteri szék nem összeférhetetlen a képviselői tisztséggel. Bernády közölte, hogy ezzel tisztában van, de összeférhetetlen az ő politikai álláspontjával. (A többszöri találkozásról Bernády beszámolót készített, ez megtalálható a MmOL, dr. Bernády György iratai, 41/1925.sz. 27. o.)

lépés az Országos Magyar Párt törekvéseire nézvést eredményes volt ugyan, az erdélyi városok és megyék helyhatósági testületeiben a magyarság a korábbinál jelentősebb képviselőkhöz jutott, de aztán alig egy hónappal a közigazgatási megmérettetés után a liberális szövetség eredményei visszájukra fordultak. Ugyanis amikor 1926. márc. 27-én, négyéves mandátumának lejártával Ionel Brătianu kormánya benyújtotta lemondását, a király mindenki meglepetésére el is fogadta azt, s Averescu tábornokot, vagyis azt a politikust bízta meg az új kormány megalakításával, akinek a pártjával Ugron István nem sokkal előbb felmondta a választási szövetséget. A belpolitikai konstelláció ilyen alakulása folytán az Országos Magyar Párt rendkívül kínos helyzetbe került, s nem látván más kiutat e helyzetből, 1926. ápr. 1-jén Ugron István kénytelen volt távozni a párt éléről. Az irányítást helyettes elnöki minőségben gróf Bethlen György vette át, aki aztán választási kartell formájában helyreállította a politikai paktumot Averescuékkel. Következtek a helyhatósági választások, Marosvásárhelyen a Liberális Párt, a Néppárt és az Országos Magyar Párt mellett több tömörülés is jelentkezett. A három polgármester jelölt, Bernády György 15 szavazatot, Aurel Rusu 9 valamint Jaros Béla 2 szavazatot kapott. Ilyen körülmények között a belügyminiszter 7502/1926 rendelete alapján (de előzetes pártközi egyeztetés értelmében) a prefektus 1926. március 26.-tól Bernády Györgyöt nevezte ki a város élére.⁵⁸

Bernády ismét a polgármesteri székből, de más kontextusban. Bár összehasonlítva az első polgármesterséggel, ezúttal csak 3 évig volt e tisztségben, így munkássága röviden jellemezhető. Szó esett a malomperről, erről kicsit bővebben. A reformátusoknak vízhasználati joguk lévén még a Monarchia idejéből, ami fejében a saját malmuk működtetésére elektromos energiát kértek a Villamos Üzemektől. Az 1926. április 24.-i Dandea-féle szerződés az egyháznak kijáró kedvezményt a város rovására biztosította. Ezt a város pénztárát terhelő helyzetet igyekezett elkerülni Bernády, aki két tűz közé került: egy a Belügyminisztérium, ahol azt gondolták róla, hogy előnyben részesíti az egyházat a kettős funkciója révén (főgondnok, polgármester), míg másfelől az egyház vádolta, hogy a makacskodó magatartása az oka a kiegyezés elmaradásának.⁵⁹ A peres ügy 1937

⁵⁸ Oltyán Csaba-Attila: i.m. 125.o.

⁵⁹ Hogy miért járult hozzá Bernády György 83 kW áram biztosításához, holott még 1913-ban felbecsült árammennyiség 80 kW volt? Először is, hogy mentesítse a kártérítési perek következményeitől a város lakosságát, hiszen az 1923-as szakítás következtében a város sokmillió kártérítés megfizetésére volt kötelezve. A belügyminisztérium azt javasolta, hogy újabb egyezséget kell kötni, körülbelül négy millió lej értékben, melyet a város kifizet az egyházközségnek. Annyi pedig bizonyos, hogy az egyházközség birtokháborítás címen pert indított Dandea első polgármestersége idején, amit meg is nyert. A per következménye a városra nézve az, hogy 120.8 kW helyett 143 kW áramot fog kifizetni. (MmOL, dr. Bernády György iratai, 60/1928. sz. 1-60. o.)

decemberében zárult, amikor a város 10.000.000 leit fizetett az egyházközségnek. Cserébe megkapta a két malmot és a hozzá tartozó ingatlanokat. Ez volt a város egyik leg elhúzódóbb pere, ugyanis az ügy visszanyúlik az 1912-re, amikor a Maros kiöntött, kárt okozva egyrészt a Maros partján található malomnak. Bernády, akkor még polgármesteri tisztségben, megígérte a károk rendezését, ennek értelmében megépült a gát. 1913-ban újra kiönt a Maros, de ekkor a védművek életbe léptek, az árvíz nem okozott nagy károkat. A malom az áramot az erőművektől szerezte, ennek a hogyanjáról elkészül 5 tervezet, az idő pedig elhúzódik, egészen, míg 1926-ban Emil Dandea áram nélkül hagyja a malmot.

Bernády polgármesterségére liberális befolyásoltság volt jellemző. Ez abból adódik, hogy bár Bernády már polgármester volt, nem hagyott fel az országos politizálással. Az 1926-os évre jellemző volt a liberálisokkal való egyeztetés. A Magyar Kisebbség nemzetpolitikai szemle VI. évfolyam 22. számában Tancred Constantinescu miniszter így nyilatkozott Bernádyról: „... akár lesz paktum, akár nem, akár maradnak a liberálisok, akár átmennek az ellenzékbe, Bernády mindig a liberálisokkal fog tartani és azokkal megy; éppen azért akarom, hogy ő Marosvásárhely polgármestere legyen, én ezt neki felajánlottam és őt meg is teszem”.⁶⁰ 1927. október 14-én Bukarestbe utazott, levelet küldött az Országos Magyar Párt elnökének, tájékoztatva a pártból való kilépéséről. Többek közt kilépést a párt súlyos anyagi hátrányával magyarázza.⁶¹ A városi igazgatás sem ment már akadálymentesen. A város közigazgatásának egyik igen fontos vetületei voltak a politikai csatározások. Már Dandea polgármester alatt megindult a Közigazgatási Bizottság összetételének megváltoztatása. De mi történt 1928. június 28-án, október 17-én, december 14-én? A polgármester Bernády György válaszában kifejti, hogy az első alkalomkor a tisztviselők kérdése volt napirenden, miközben Ioan Pantea tanácsos és annak csoportja bojkottálta a gyűlést. A második esetben a tanács tagjainak egy része arra való tekintettel, hogy a Bem szobor ügye volt napirendre tűzve, nem csak Bernádyt, de magát a kormányt és elsősorban a külügyminiszter urat akarta az ügyben kompromittálni. Az utolsó esetben a tanács a költségvetés elutasítását tűzte ki célul. A polgármester tehát joggal érezte, hogy az ő személye ellen voltak a tanácsosok felháborodva. Azt is elhatározza, hogy bármely pillanatban a legnagyobb készséggel félreáll „... ha e révén biztosítva látom, hogy a tanács a költségvetést bárkinek a polgármestersége

⁶⁰ Eredeti forrás: A kolozsvári magyar konzul, Aichhorn Rudolf beszámolója a bukaresti Magyar Királyi Követség részére, Kolozsvár, 1926. február 4. Magyar Országos Levéltár K 64-1926-27a-109.

⁶¹ MmOL, Bernády György iratai 59/1927. sz. 1-4. o.

alatt letárgyalni és elfogadni hajlandó“⁶²Egy újabb bizonyíték a véget nem érő támadások felől, az egyházi iskolák ügyének megoldatlansága. A városi adminisztráció sem kímélte Bernádyt. 1928.december 7-én a prefektus panaszlevelet intézett Al.Vaida Voievod belügyminiszterhez, mely szerint Bernády december 2-án elhagyta a várost, anélkül, hogy a belügyminisztérium jóváhagyta volna a pihenőszabadságra vonatkozó kérelmezését.⁶³A minisztériumhoz küldött levelében ez esetet egy családi tag súlyos megbetegedése miatti külföldi utazással magyarázta. Ebben a levélben már kérelmezte a polgármesteri tisztségéből való felmentését. Ezt megerősíti és tisztségéből 1929.februárban mentették fel. A két világháború közti periódusban ő volt Marosvásárhely egyetlen magyar polgármestere.

Ezzel elérkeztem tanulmányom befejező részéhez. Bernády a polgármesterség után sem hagyott fel a politizálással, de ez már egy más történet. A továbbiakban megemlítek pár magánéleti dolgot, vitákat, botrányokat, és egy pár tévhitet Bernádyval és az emlékezetével kapcsolatban.

2. Bernády magánéletéről szóló néhány kérdés

Bernádyt elsősorban a magas építkezési, városrendezési költségek miatt sokszor azzal vádolták, hogy a polgármester a város pénzén élt. Mondanom sem kell, hogy Bernádynak nem volt szüksége a város pénzére, jómódú családban született, patikusként és tisztviselőként már fiatalkorában jelentősebb vagyona tett szert. Elterjedt egy szállóige, amelyiket az ilyen vádaskodásokkor szokott mondani: *„Én odakint a református temetőben, haló poraimban is nyugodt lelkiismerettel fogok pihenni, mert ennek a városnak egyetlen fillére kezemhez nem ragadt”*⁶⁴.

A rengeteg városügyi, országos vagy pártbeli vita mellett, Bernádynak szinte nem volt magánélete. Házában állandó és megszokott dolog volt a vendégfogadás, protokollvacsorák. Mindehhez képest Bernády négy alkalommal nősült. Az első feleségéről nem lehet sokat tudni. Marosi Barna könyvéből megtudjuk, hogy csak annyi volt a hiba az első házasságában, hogy: *felesége Bernády édes testvéröccsével „utazott el”*. Második felesége, a nagyváradi származású Madarász Erzsébet. Színésznő szeretett volna lenni, de csak a kóristaságig vihette,

⁶² Uo. 69/1928. sz. 8-16. o.

⁶³ Uo.67/1928. sz. 1-2.o.

⁶⁴ Marosi Barna: i.m. 32. o.

ugyanis 1889-ben Vásárhelyre házasodott. Ez a kapcsolat sem volt botrányoktól mentes, sőt, a város nyárspolgársága soha nem tudta lenyelni, hogy díszfogadásokon részt vehet férje mellett-, hiszen cigány volt. Ami talán még inkább szálka volt a város szemében az 1890-es évekbe örökbefogadott kislány. Pontosan 1982.február 10-én született Bernády, családnevén Glauber, Margit. 1985-ben örökbe fogadták, amit 1915-ben a város árvaszéki gyűlése június 21-én jóváhagyott⁶⁵(ezzel természetesen jó példát mutatva, mindamelllett, hogy nevéhez köthető az állami menhely felépítése). A lány Drezdában tanult és tanárnő lett. A botrányt a zsidó származása bontakoztatta ki. Bernádyt zaklatták névtelen levelekkel, egyszerűen fütyült ezekre. A feleségét és örökbe fogadott lányát megörökítve is lehet látni, a Kultúrpalota előcsarnokában. Itt két Körösfői-Kriesch Aladár freskót lehet látni, az egyik címe Székely mesemondás, ezen a freskón látható, a feleség, mint a kékruhás hölgy, illetve a kislány, a mezítláb, összekulcsolt kézzel. A válásra 1913-ban került sor. Bernády harmadik felesége egy dúsgazdag, osztrák származású asszony, a volt budapesti főpolgármester, Heltai Ferenc özvegye.⁶⁶ Ez a házasság fél évnél tovább nem tartott, a hölgy képtelen volt megszokni a kisvárosi életformát. Újra és utoljára, Bernády 1916-ben házasodott, negyedik felesége Kelemen Margit, akitől megszületik az egyetlen édesgyermek, Györgyike 1919-ben. Györgyikét fiatalon, mindössze 17-en veszítette el, 1936-ban, Bernády alig 2 évvel élte túl ezt a csapást. Bernády 1935-ben készíttetett végrendeletet, Dr.Kovácsy Albert közjegyző barátjával. A végrendelet szerint Bernády minden vagyonát kislányára, illetve annak halála esetén, feleségére hagyja. A temetését minél szűkebb körben, minél egyszerűbb formában végezzék. A végrendelet tanúskodása végett jelen volt Ugron András és Nagy Endre, a Református Kollégium igazgatója.⁶⁷Bernády kislány halála után, 1937.március 1-én tartott presbiteri gyűlésen bejelentette, hogy sírhelyként, lányának, feleségének és magának olyan sírboltot kíván építtetni a temetőben, amely alagsora nekik temetkezési helyül szolgálna, felépítménye pedig ravatalozó terem lenne, amely pótolná az addigi szükségleteket. Az építkezés teljes költségét saját vagyonából fedezné. Sajnos e terv különböző okok miatt nem valósult meg, így a Bernády családnak csak egy sírhely jutott a cinteremmel szemben.⁶⁸

⁶⁵Lásd: Erdélyi Református Egyházkerület marosvásárhelyi vidéki Gyűjtőlevéltárában, Bernády György évrendezett iratok, 6192.sz.

⁶⁶ Marosi Barna: i.m. 51-54.o.

⁶⁷ MmOL, dr. Kovácsy Albert közjegyző iratai 359/1935. sz. 1-4. o.

⁶⁸ Farczády Elek: i.m. 176-177.o.

Bernády 1938.október 22-én a Szentgyörgy utca 31. szám alatti lakásán elhunyt. Ekkor 74 éves volt, a nekrológ szerint rövid, de kínos szenvedés hunyt el. A ravatalozásra a Református Kollégium dísztermében került sor, örök nyugalomra október 24-én helyezték a református temetőben. Kívánsága szerint zajlott, senki nem szónokolhatott, a helyi tisztórság adta meg a katonai tiszteletet.

3. Emlékezete, tévhit

Bernády emlékezetét talán a saját kortársai eleveníthetik fel a legjobban. Mikó Imre ezeket írja róla: *„Bernády György Marosvásárhely híres polgármestere, aki a város újjáépítésével elévülhetetlen érdemeket szerzett, a liberális párttal tartott fenn kapcsolatot. Reál- politikus volt, aki látta, hogy az országnak a liberálisok az urai, ezek ellen pedig hiábavaló a küzdelem s ezért hajlékony politikájával szerzett összeköttetéseit igyekezett, sokszor sikerrel, a magyarság javára kamatoztatni. Gyakori betegeskedése azonban megakadályozta abban, hogy a parlamenti életben tevékeny részt vegyen. Szűzbeszéde miatt, amit 1922. április 13-án mondott el a képviselőházban, sok támadásban volt része. Ez alkalommal a magyarság sérelmeinek feltárása mellett, annak a gondolatnak akart kifejezést adni, hogy a magyar kisebbség igyekezni fog az új államkeretekbe beilleszkedve az ország érdekében dolgozni.”*⁶⁹

Emlékezetére született egy rendelet, 1940-ben május 3-án, amely arról szól, hogy a volt Szentgyörgy utca Bernády nevét viselje.⁷⁰ Ez egy év múlva megváltozott. Utca nevet, ha nem is, de a vár mellett teret kapott Bernády, a 60-as években. 1994.október 29-én leplezték le a szobrát, Bocskay Vince alkotását. Azóta több mellszobor, dombormű készült róla, alapítvány van nevére elnevezve. Hagyatéka a mai város.

Tévhitként említem azokat a gyakran elkövetett hibákat, Bernádyval kapcsolatban, melyeket sajnos már nemcsak a turisták, de a városlakók is gyakran elkövetnek. Ide tartozik a Bernády házról szóló tévhit. Sokan úgy gondolják, hogy a Bernády téren a szobor mögötti ház az ún. Bernády ház. Nos, az a Teleki ház, a Bernády ház a mai Horea utca 6. szám alatt található. Ha már a Bernády háznál tartok, sokan úgy gondolják, hogy az a szülőháza. Ez is

⁶⁹ Mikó Imre: *Huszonkét év — az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig.* Budapest, 1941, 44.o.

⁷⁰ MmOL, Bernády György iratai 89/1940. sz. 1-4. o.

abszurdum, hiszen Bernády nem Marosvásárhelyen született. A Bernády ház tulajdonképpen egy 1994-ben vásárolt ingatlan, a Bernády György Közművelődési Alapítvány tulajdona. Valójában nem itt volt Bernády lakóháza sem, ahogyan sokan így gondolják, hanem Bernády a Szentgyörgy utcán (a mai Forradalom-Revolutiei utca) lakott, emléktáblája is megtalálható. Ezt is Bernády házként emlegetik.

Következtetések

Ez a dolgozat az eddig feldolgozott anyagok egy kevés hányadát mutatja be, de remélem sikerült egy átfogó képet nyújtanom minden érdeklődő számára. Bernády neve szinte elkerülhetetlen egy olyan kutató számára, aki a két világháború közti erdélyi magyarság helyzetét tárgyalja. Marosvásárhely számára pedig elkerülhetetlen az a tény, hogy felelevenítse emlékét, hogy munkásságát megőrizze. Dolgozatom egy idézettel zárnám, amely egy olyan embertől származott, aki polgármesteri eskütételekor, kezét nem azért emelte keblére, mert úgy volt az szokásban, hanem mert valóban dobogott ott belül valami a szavak súlyától.

„Egész életemen át egyetlen vágyam, célom volt, hasznára lenni a köznek, hasznára lenni a fajomnak.”⁷¹

⁷¹ Bernády György: *Nyílt levél* (Forrás: Nagy Miklós Kund: i.m. 57.o.)

Felhasznált források:

I. Levéltári források:

- Maros megyei Országos Levéltár (Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale), dr. Bernády György iratai (Fond Personal dr. Bernády György).
- Erdélyi Református Egyházkerület marosvásárhelyi vidéki Gyűjtőlevéltára, Bernády György évrendezett iratok.

II. Használt könyvészet:

Farczady Elek: *A marosvásárhelyi református egyházközség élete 1556-1948.* Marosvásárhelyi I. Vártemplom Református Egyházközség, 2000.

Pál Judit: *Városfejlődés a Székelyföldön.* Pro-Print kiadó, Csíkszereda, 2003.

Oltyán Csaba-Attila: *Marosvásárhely a két világháború között.* (A kézirat másolata szerző birtokában)

Gidó Csaba: *Marosvásárhely gazdasági vonzáskörzete a vasútforgalom szempontjából a 19. század utolsó évtizedében.* In *Marosvásárhely történetéből 2.* Mentor kiadó, Marosvásárhely 2007.

Marosi Barna: *Bernády György városa.* Master Druck kiadó, Marosvásárhely, 2006.

Barabás Endre: *Maros-Torda vármegye közigazgatási leírása.* Budapest, 1907.

Gaál Kornélia: *Marosvásárhely a XIX. század végén és a XX. század elején.* In: *Maros megyei magyarság történetéből.* Mentor kiadó, Marosvásárhely, 1997.

Nagy Miklós Kund: *Bernády György emlékiratok.* Marosvásárhely, 2007.

Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat, 42-ik kötet.

Sebestyén Mihály: *MÁSNAP- Adalékok Bernády György 1919-1920-as pályaképehez.* In: *A Maros megyei magyarság történetéből 2.* Mentor kiadó, Marosvásárhely, 2001.

Toth Szilárd: *Partidul Maghiar si problema minoritatii maghiare în Parlamentul României în perioada interbelică.* Cluj-Napoca, 2008.

Mikó Imre: *Huszonkét év — az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig.* Budapest, 1941.

Bíró Sándor: *Kisebbségben és Többségben Románok és magyarok 1867-1940*. Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda, 2002.

Keresztes Gyula: *Vásárhelyen vásár tartatik...* Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 1996.

III. Korabeli cikkek, sajtóforrás:

Székely Napló, korabeli napilap, Bernády pártfogó újsága.

Magyar Kisebbség, nemzetpolitikai szemle.

Függelék